

УДК [780.8 : 780.64] : 001.817 (477) «19/20»

DOI 10.34064/khnum1-5402

Цюлюпа С. Д.

ORCID 0000-0002-1555-0836

Інститут мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету,
33028, вул. Ст. Бандери, 12, м. Рівне, Україна

Докторські дисертації духовиків України (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.)

АНОТАЦІЯ ■ Цюлюпа С. Д. Докторські дисертації духовиків України (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.). Стаття є першою спробою розкрити основні наукові досягнення викладачів кафедр духових та ударних інструментів вищих навчальних мистецьких закладів України III–IV рівнів акредитації за період другої половини ХХ та початку ХХІ століття. В статті систематизовано і проаналізовано зміст захищених докторських дисертацій за спеціальностями «музичне мистецтво», «теорія та методика професійної освіти», надано інформацію про авторів дисертаційних робіт, їх науковий та творчий доробок. ■ **Ключові слова:** наука, педагогічна робота, докторська дисертація, духовики, фаховий інструмент.

АННОТАЦИЯ ■ Цюлюпа С. Д. Докторские диссертации духовиков Украины (кон. ХХ – нач. ХХІ ст.). Статья представляет собой первую попытку раскрыть основные научные достижения преподавателей кафедр духовых и ударных инструментов высших учебных заведений Украины III–IV уровней аккредитации за период второй половины ХХ и начала ХХІ столетия. В статье систематизировано и проанализировано содержание защищенных докторских диссертаций по специальностям «музыкальное искусство», «теория и методика профессионального образования», представлена информация об авторах диссертационных работ, их научных и творческих достижениях. ■ **Ключевые слова:** наука, педагогическая работа, докторская диссертация, духовики, профессиональный инструмент.

ABSTRACT ■ Tsiuliupa S. D. Doctoral dissertations of wind instruments musicians in Ukraine (the end of XX – early XXI century).

■ This paper is the first attempt to lay out the major scientific achievements of teachers of faculties of wind and percussion instruments of Ukrainian universities with 3-4 accreditation levels, for the period from second half of XX – to beg. of XXI century. This article systematizes and precisely analyzes the content of obtained PhD dissertations on musical art, theory and methodic of professional education, musical art, theory, the methodic and organization of cultural and educational activities.

In the period of Ukraine's integration into the European entities, scientific work becomes the leitmotif of the activity of a teacher of a higher art educational institution.

The works of the leading scientists of Ukraine became the fundamental scientific researches of the evolution of spiritual musical performance. **V. Apatsky** in the doctoral dissertation "Theoretical foundations of playing the wind instruments (on the example of bassoon)" examines the acoustic nature of the instrument and the specificity of sound formation on it, the structure and functioning of the executive apparatus and methods of its formation, the basic means of expressiveness of the bassoonist and methods of development of performing skill. **I. Yakustidi** in the dissertation "The value of horn tone in the learning process" and by the method of numerical laboratory measurements explored the work of the sound-forming apparatus of the horn performer. Along with the experimental experiments, the dissertation covers the issues of performance history, theory and practice, methods of teaching horn performance. **P. Krul** in his study "Genesis of Wind and Percussion Instrumental Performance of Ukraine" traces the genesis of wind and percussion music in Ukraine. **V. Posvaluk** in the dissertation "Ways of Formation and Problems of Development of the Ukrainian Trumpet Performance School: Historical, Professional-Performing, Theoretical and Methodological Aspects" for the first time reveals the peculiarity of the historical way of formation and development of the national trumpet performance school and its regional peculiarities. **V. Bohdanov** dedicates his dissertation "Ways of Development of the Wind Musical Art in Ukraine (from the Origins to the Beginning of the XX Century) to the Study of the Wind Musical Art of Ukraine. Based on the systematization of actual data, the main directions of its evolution are highlighted. **V. Kachmarchyk**. The priority areas of the dissertation

research “German flute art of the 18th – 19th centuries” were the creation of the historical periodization of the German flute art of the 18th – 19th centuries, and defining the role of J. J. Kwanz, J. G. Tromlits, A. B. Furstenuau and T. Bohm in the formation of the German flute school. **Y. Sverlyuk** in his work “Theoretical and methodological bases of vocational training of conductor of an orchestra collective in higher art establishments” he explored methodological, theoretical and methodical bases of vocational training of conductor taking into account the specifics of future professional activity. **A. Karpyak**. In his Doctoral dissertation “Flutist’s Artistic Thesaurus as the Basis of Performing Skills” and for the first time in Ukrainian musicology, he provided a reasoned critical analysis of the key issues and problems in the development of contemporary flute art. ■ **Key words:** *science, pedagogical work, PhD dissertation, wind instruments musicians, professional tools.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вищої музичної та педагогічної освіти в Україні важливого значення набуває проблема підвищення рівня професійної підготовки виконавців на духових і ударних інструментах та покращення рівня викладання фахових дисциплін у мистецьких вищих навчальних закладах України III–IV рівнів акредитації.

Відставання теорії від практики в галузі мистецтва несе загрозу, яка може призвести до негативних наслідків, тому більшість прогресивних виконавців і педагогів-духовиків добре усвідомлюють той факт, що вкрай необхідно доповнювати свою творчу та педагогічну практичну діяльність теоретичними науковими дослідженнями.

В період інтеграції України до європейського простору наукова робота стає лейтмотивом діяльності кожного викладача вищого мистецького навчального закладу, за результатами якої оцінюється рівень кваліфікації викладача, призначається посада й терміни укладання контрактів на працевлаштування й визначаються посадові обов’язки та права працівника тих ВНЗ, в яких запроваджена конкурсна система працевлаштування.

Зв’язок з науковими та практичним завданнями. Беручи до уваги вимоги сьогодення та запровадження в галузь освіти та мистецтва України кредитно-трансферної системи навчання, викладача-

ми кафедр духових та ударних інструментів на початку ХХІ століття зроблено колосальний прорив у науковій роботі, а тематика їхніх наукових досліджень охоплює питання історії становлення та перспектив розвитку духового музично-виконавського мистецтва, теорії та методики викладання фахових дисциплін, виховного процесу у ВНЗ, запровадження інноваційних форм навчання. Необхідно усвідомити той факт, що в нашій творчій та педагогічній діяльності емпіризм уже вичерпав свої можливості.

Сьогодні виконавство на духових і ударних інструментах досягло такого рівня, що подальший його розвиток вже неможливий без сучасних наукових досліджень, інноваційних підходів до викладання фахових дисциплін, запровадження до навчального процесу прогресивних спецкурсів, нових дисциплін, які зорієнтовані на європейські стандарти та вимоги суспільства.

Метою нашої статті є розкриття змісту наукових досліджень викладачів кафедр духових та ударних інструментів України, систематизація хронології захисту докторських дисертацій, подання відомостей про авторів дисертацій та їхній науковий доробок. Інформація надається в послідовності, яка висвітлена в хронологічній таблиці.

Хронологічна таблиця захисту докторських дисертацій духовиками України (1993–2014 роки)

№ з/п	Прізвище, ініціали авторів дисертацій	Фаховий інструмент	Рік захисту докторської дисертації
1.	Апатський В. М.	фагот	1993
2.	Якустіді І. В.	валторна	1993
3.	Круль П. Ф.	валторна	2001
4.	Посвалюк В. Т.	труба	2008
5.	Богданов В. О.	труба	2008
6.	Качмарчик В. П.	флейта	2009
7.	Сверлюк Я. В.	туба	2011
8.	Карпак А. Я.	флейта	2014

Пальму першості в наукових дослідженнях, що стосуються педагогіки, методики та історії духового музичного виконавства posiadать науковці **Києва**, ними захищено **13** робіт, із них 3 докторські та 10 кандидатських дисертацій, науковцями **Львова** – **9** робіт, із них 1 докторська та 8 кандидатських дисертацій, науковцями **Харкова** – **7** робіт, із них 2 докторські та 5 кандидатських дисертацій, науковцями міста **Рівне** – **6** робіт, із них 1 докторська та 5 кандидатських дисертацій, науковцями **Одеси** – **6** кандидатських дисертацій, науковцями **Івано-Франківська** – **3** роботи, із них 1 докторська та 2 кандидатські дисертації, науковцями **Дніпропетровська (Дніпра)** – **2** кандидатські дисертації.

Серед виконавців на духових інструментах України флагманами науково-дослідної роботи є **трубачі** – захищено **11** робіт, із них 9 кандидатських та 2 докторські дисертації, **кларнетисти** – 7 кандидатських, **фаготисти** – захищено **6** робіт, із них 5 кандидатських та 1 докторська дисертація, **флейтисти** – захищено **5** робіт, із них 3 кандидатські та 2 докторські дисертації, **тромбоністи** – 4 кандидатських, **саксофоністи** – 4 кандидатських, **валторністи** – захищено **4** роботи, із них 2 кандидатські та 2 докторські дисертації, **тубісти** – захищено **2** роботи, із них 1 кандидатська та 1 докторська дисертація, **гобоїсти** – 1 кандидатська, **ударні інструменти** – 1 кандидатська дисертація.

Докторські дисертації духовиків України

Апатський Володимир Миколайович (1928–2018) – **фагот**, Народний артист України, академік, член-кореспондент академії мистецтв України, доктор мистецтвознавства, професор Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. В докторській дисертації «**Теоретичні основи гри на духових інструментах (на прикладі фагота)**», яка захищена 1993 року, автор розглядає питання акустичної природи інструмента та специфіки звукоутворення на ньому, будови й функціонування виконавського апарату та методи його формування, проблеми основних засобів виразності фаготиста й методи розвитку виконавської майстерності. Кінцевою метою дослідження є розробка теоретичних основ духового виконавства на прикладі фагота. З метою одержання об'єктивних, науково достовір-

них даних професор В. М. Апатський у своїх дослідженнях широко застосував методи точних лабораторних спостережень і вимірів за допомогою таких приладів, як стробоскоп, шлейфовий осцилограф, рентгеноскоп, автоматичний аналізатор спектру, вимірювач рівня звукового тиску, пневмограф, тензостанцію з тензодатчиками, ротовий манометр та ін.

Академіку В. М. Апатському належить пріоритет у розробці методології тензометричних, пневмографічних та манометричних досліджень для вивчення найскладніших акустичних та фізіологічних процесів, що відбуваються під час гри на духових інструментах. В дисертації вперше здійснено спробу розробити теоретичні основи гри на одному з класичних духових інструментів – фаготі. У процесі дослідження В. М. Апатський створює новий напрям у вивченні духового виконавства, який базується на точних лабораторних вимірах, тим самим він заслужив визнання теоретиків і практиків духового виконавства, має послідовників як в Україні, так і за її межами.

Найавторитетніший і титулований вчений, педагог, знаний український музикант академік В. М. Апатський – автор навчальних посібників «Основы теории и методики духового музикально-исполнительского искусства», 2006, «История духового музикально-исполнительского искусства», 2010, «История духового музикально-исполнительского искусства», Книга II, 2012, «Актуальные проблемы духового музикально-исполнительского искусства», 2013, «Фагот від А до Я», 2018, та чисельних наукових статей у фахових виданнях України та за її межами. Професор В. М. Апатський за багаторічну працю та вагомий внесок у розвиток науки, культури та мистецтва України нагороджений орденами «За заслуги» II (2011) та III (2006) ступенів, «За мужність» (1999), медаллю «Захиснику Вітчизни» (1999), Золотою медаллю Академії мистецтв України (2008).

Якустіді Іван (Ян) Васильович (1926–1997) – **валторна**, доктор мистецтвознавства, професор кафедри оркестрових духових інструментів, проректор з наукової роботи Харківського інституту мистецтв імені І. П. Котляревського. У докторській дисертації «Значення тембру валторни у процесі навчання», яка захищена 1993 року, автор дослідив роботу звукоутворюючого апарату валторніста методом чисель-

них лабораторних замірів. Поряд з експериментальними дослідженнями в дисертації розглядаються питання історії, теорії та практики виконавства, методики навчання гри на валторні Професор І. В. Якустиді – автор монографій «Методика навчання гри на валторні», 1977 та «Исследование спектральных характеристик звукоряда валторны и роль амбушюра в формировании качественного звучания», 1992.

Круль Петро Франкович (1959 р. н.) – **валторна**, академік Академії наук вищої освіти України, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри теорії та історії виконавського мистецтва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ. У докторській дисертації «**Генезис духового та ударного інструментального виконавства України**», яка захищена 2001 року, професором П. Ф. Крулем простежено генезу духового й ударного музичного мистецтва в Україні та узагальнено різноманітні фактологічні дані з рукописних і друкованих першоджерел, мемуарної літератури, досліджень і публікацій з історії побуту та культури українського народу, архівних документів, що поєднують велику кількість раніше невідомих фактів. Розглянуто етапи історичного становлення та розвитку духових та ударних інструментів. Опрацьовано світовий фонд духового інструментарію. Запропоновано методику археографічного опрацювання пам'яток. Професор П. Ф. Круль є автором монографій «Національне виконавство на духових та ударних інструментах в Україні», 2000, «Східнослов'янська інструментальна культура: історичні витоки та функціонування», 2007, та підручника «Духовий інструментарій в історії музичної культури України», 2013.

Посвалюк Валерій Терентійович (1947–2018) – **труба**, заслужений артист України, доктор мистецтвознавства, професор, декан оркестрового факультету, завідувач кафедри мідних духових та ударних інструментів Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського, м. Київ. У 2008 році захищена докторська дисертація «Шляхи становлення і проблеми розвитку Української школи виконавства на трубі: історичний, професійно-виконавський, теоретико-методичний аспекти». Новизна дослідження професора В. Т. Посвалюка полягає в тому, що в дисертації вперше: розкрито своєрідність історичного шляху становлення й розвитку національної

школи мистецтва гри на трубі в цілому та її регіональні особливості; послідовно простежено й узагальнено конкретні соціально-історичні умови та фактори формування даної школи з урахуванням показників еволюції інструментів; з максимальною повнотою висвітлено мистецький внесок визначних українських трубачів-виконавців і педагогів, починаючи від середини ХІХ ст. до сучасності; шляхом порівняння виявлено спільні й відмінні риси різних виконавських шкіл (методик викладання) вітчизняних і зарубіжних педагогів, розроблено актуальні питання; здійснено виконавський аналіз основних творів концертного та педагогічного репертуару для труби (звертається увага на відсутність оригінальних творів доби Бароко в репертуарі трубачів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.), запропоновано відповідні методичні рекомендації; відзначено якісні відмінності між оркестровим та сольо-ансамблевим стилями виконавства; розглянуто динаміку розвитку аудіо- й відеозапису українських трубачів та інші засоби пропаганди їхнього мистецтва; досягнення і проблеми українських регіональних шкіл трубного виконавства розкрито й оцінено з точки зору сучасної світової практики і в контексті безпосередніх міжнародних творчо-організаційних зв'язків.

Професор Посвалюк В. Т. – автор монографій «Мистецтво гри на трубі в Україні», 2006, «Вільгельм Мар'янович Яблонський (до 120-річчя від дня народження)», 2009, навчальних посібників з грифом Мінкультури та МОНУ «Ежедневные комплексные упражнения трубача», 2000, «Щоденні самостійні вправи трубача», 2002, «Труба пікколо у виконавській практиці трубача», 2008, «Методика оволадення верхнім регистром на трубе», 2013, та довідкових видань «Трубачі Києва: прошлое и настоящее», 1998, «Історія кафедри духових і ударних інструментів Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського у фотографіях», 2010.

Богданов Валерій Олександрович (1939–2017) – **труба**, заслужений артист РРФСР, член Національної спілки композиторів України, доктор мистецтвознавства, професор кафедри оркестрових духових інструментів і оперно-симфонічного диригування Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського, м. Харків. У своїй докторській дисертації «Шляхи розвитку духового

музичного мистецтва в Україні (від витоків до початку ХХ ст.», що була захищена ним 2008 року, професор В. О. Богданов присвячує досліджує (в різних аспектах) духове музичне мистецтво України.

Фото 1. Зустріч студентів кафедри духових та ударних інструментів Інституту мистецтв РДГУ з професором Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського В. О. Богдановим, м. Рівне, 2011 р.

На основі систематизації фактичних даних висвітлюються провідні напрямки його еволюції. Професор Богданов розглядає еволюцію духового музичного мистецтва України як історичний процес, безпосередньо пов'язаний з інструментарієм і концертною практикою. Крім того, простежується взаємодія двох факторів, що стимулювали розвиток української духової музичної культури (крім загальнодержавних заходів): а) становлення музичної освіти; б) активізація громадського життя, зокрема музичного. У дисертації доводиться, що вивчення ге-

незису та шляхів розвитку духового мистецтва, зокрема виконавства, котре в Україні, як і в усьому світі, тривалий час було «колискою» всієї інструментальної музики. Це дозволяє екстраполювати висновки роботи на дослідження інших гілок музично-виконавської культури.

Професор Богданов – автор фундаментальної монографії «Історія духового музичного мистецтва України: від найдавніших часів до початку ХХ ст.», 2000, друге видання (доповнене) у 2-х томах, спів-автор Л. Д. Богданова, 2013. Крім того, В. О. Богданов був членом журі багатьох міжнародних та всеукраїнських конкурсів виконавців на духових інструментах. Зокрема – III Всеукраїнського конкурсу молодих виконавців (ансамблів) на мідних духових інструментах імені В'ячеслава Старченка в м. Рівне, 2007 рік. До складу журі входили: Валерій Посвалюк, Петро Круль, Степан Цюлюпа, Федір Крижанівський, Ярослав Сверлюк, Валерій Богданов (Фото 2).

Фото 2. Журі III Всеукраїнського конкурсу молодих виконавців

Качмарчик Володимир Петрович (1956 р. н.) – **флейта**, доктор мистецтвознавства, професор кафедри дерев'яних духових інструментів Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського, м. Київ. Докторську дисертацію «Німецьке флейтове мистецтво XVIII–XIX ст.», професором В. П. Качмарчиком захищено 2009 року. Пріоритетними напрямками дисертаційного дослідження стали створення історичної періодизації німецького флейтового мистецтва XVIII–XIX ст. і визначення ролі Й. Й. Кванца, Й. Г. Тромліца, А. Б. Фюрстенау та Т. Бьома у формуванні німецької флейтової школи. Ключові фігури історії флейтового мистецтва Німеччини показано в контексті тісного взаємозв'язку процесів удосконалення інструмента, розвитку флейтової технології та методики навчання гри. Широке коло питань теорії і практики флейтового виконавства розкривається в дослідженні творчих здобутків засновника німецької флейтової школи Й. Й. Кванца, послідовного реформатора конструкції інструмента Й. Г. Тромліца, віртуозів епохи класицизму Й. Б. Вендлінга та романтизму – А. Б. Фюрстенау. Важливе місце відведено дослідженню інструментальної реформи Т. Бьома. В хронологічній послідовності розкривається пріоритетність досягнень Т. Бьома у вдосконаленні механіко-акустичної системи флейти. Детальне вивчення флейтових трактатів та «шкіл» XVIII–XIX ст. дозволило всебічно дослідити технологію виконавського процесу на флейті в означений період і виділити основні етапи її розвитку.

Професор Качмарчик В. П. – автор фундаментальної монографії «Німецьке флейтове мистецтво XVIII–XIX ст.», 2008, яка написана за матеріалами комплексного дослідження історії німецького флейтового мистецтва XVIII–XIX століть. В монографії вперше розглядаються етапи становлення і розвитку флейтового виконавства в Німеччині.

Сверлюк Ярослав Васильович (1963 р. н.) – **туба**, доктор педагогічних наук, професор кафедри духових та ударних інструментів, заступник директора Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне. В докторській дисертації «Теоретико-методичні основи професійної підготовки диригента оркестрового колективу у вищих мистецьких навчальних закладах», яка захищена 2011 року, автором досліджено методологічні, теоретичні

й методичні основи професійної підготовки диригента оркестрового колективу з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності. Висвітлено генезис та еволюцію поняття «диригент оркестру» як педагогічного та музикознавчого феномена, який сприяв обґрунтуванню проблеми сучасної диригентсько-оркестрової освіти. У широкому міждисциплінарному контексті сформульовано зміст поняття «професійна підготовка диригента оркестрового колективу», розкрито його суспільне значення в музично-естетичному вихованні підростаючого покоління. Професором Я. В. Сверлюком доведено доцільність упровадження в практику розроблених дисертантом сучасних методичних підходів до розв'язання проблеми професійної диригентсько-оркестрової освіти. Експериментально перевірено ефективність педагогічної технології та методики, створених на основі гуманістичних принципів професійного розвитку студентів.

За результатами експериментального дослідження на завершальному етапі підтверджено обґрунтованість досліджуваних теоретико-методичних засад і ефективність розробленої на їхній основі педагогічної технології, яку було впроваджено в систему професійної підготовки майбутніх диригентів у вищих мистецьких навчальних закладах. Сверлюк Я. В. є автором двох монографій: «Диригентсько-оркестрова освіта: теорія, методика, практика», 2007 та у співавторстві з професором Ільченко О. О. – «Методологічні проблеми професійної музичної освіти», 2004, а також навчально-методичного посібника «Основи знань керівників дитячих музично-аматорських колективів», 2002, у співавторстві з Н. В. Слободяник, який було рекомендовано до використання в навчальному процесі Міністерством освіти і науки України.

Карпак Андрій Ярославович (1974 р. н.) – **флейта**, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри духових та ударних інструментів Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка, м. Львів. В докторській дисертації «Мистецький тезаурус флейтиста як основа виконавської майстерності», яка захищена 2014 року професором А. Я. Карпяком, уперше в українському музикознавстві здійснений аргументований критичний аналіз ключових питань та проблем розвитку сучасного флейтового мистецтва.

Визначаючи первинні пріоритети у формуванні виконавської майстерності флейтиста, дослідження спирається на прогресивні положення психофізіологічної методичної школи, впроваджуючи до флейтового фахового середовища нове тлумачення явища артикуляції (надається фундаментального значення змістовній, сенсорній та структурній класифікації названого явища). Актуальність праці зумовлена завданнями розвитку художнього мислення учнів, студентів, артистів та педагогів, набуття музикантами відповідних знань і вмінь, необхідністю пов'язувати яскраві асоціативні враження з інтонаційними явищами та процесами, опануванням мистецтва інтерпретації...

Обґрунтовуються та пояснюються методи організації апаратів дихання, амбушюра, слуху, віртуозного володіння аплікатурою, психологічних налаштувань виконавця, обумовлюються межі питання індивідуалізації, демократизації, подолання поширених уніфікуючих догм заради гнучкого підпорядкування техніки музиканта загальній меті – досягненню змістовної глибини виконуваного твору. На багатому фактологічному матеріалі висвітлено історію та причини виникнення, технологічні питання формування найважливіших жанрів флейтового мистецтва, вплив контактів композиторів, виконавців-віртуозів і повсякденних умов праці митців на створення найяскравіших зразків репертуару флейтиста. Залучаючи до асоціативних процесів аналіз зразків зі споріднених мистецьких сфер, вибудовуються мистецькі арки та виразні альянзи, що дозволяє творити зручні та доречні осередки фахової інформації, які спрямовують працю артиста до пошуків ідеї образності композиції та формування концепцій інтерпретації. Професор А. Я. Карп'як – автор монографії «Концепційні засади художнього мислення сучасного флейтиста» (2013), в якій подано науковий, теоретично-методичний та аргументований критичний аналіз ключових питань і проблем розвитку сучасного флейтового виконавського мистецтва. Ця робота вже отримала схвальні рецензії провідних науковців і музикантів Франції, Німеччини та України.

Короткі висновки. Автор не претендує на вичерпне розкриття даного питання, тому плекає надію на подальші наукові дослідження інших авторів, а також піднесення престижу наукової роботи в закладах вищої освіти України, появи прогресивних підходів до педагогіч-

ної діяльності з перспективою впровадження технічних засобів у навчальний процес в класах духових інструментів, подальшого збільшення кола шанувальників духової музики в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апатський, В. М. Історія духового музично-виконавського мистецтва. Книга II / В. М. Апатський. – К. : ТОВ «Задруга», 2012. – 408 с.
2. Богданов, В. О. Історія духового музичного мистецтва України: від найдавніших часів до початку ХХ ст. – Х. : Основа, 2000. – 344 с.
3. Богданов, В. О., Богданова Л. Д. Історія духового музичного мистецтва України: від найдавніших часів до початку ХХ ст.: У 2-х томах. – Т. 1. – Х.: ФОП Сілічева С. О., 2013. – 384 с.
4. Вовк, Р. А. Портрети корифеїв. – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2013. – 225 с.
5. Марценюк, Г. П. Українське тромбонне виконавство в контексті європейського духового музичного мистецтва / Герольд Марценюк. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2013. – 402 с.
6. Карп'як, А. Я. Флейтове мистецтво в музичній культурі Львова (ХІХ–ХХ ст.): дисертація ... канд. мист.: 17.00.03/НМАУ. – Київ, 2002. – 198 с.
7. Круль, П. Ф. Духовий інструментарій в історії музичної культури України : підручник для вищих музичних закладів ІV рівня акредитації / Петро Круль. – Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2013. – 218 с.
8. Посвалюк, В. Т., Посвалюк, К. В. Історія кафедри духових і ударних інструментів НМАУ ім. П. І. Чайковського у фотографіях. – К. : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2010. – 224 с. : іл.
9. Цюлюпа, С. Д. Історія кафедри духових та ударних інструментів Рівненського державного гуманітарного університету: минуле і сучасне. Навчальний посібник. – Рівне : видавець О. Зень, 2012. – 240 с.
10. Збірник наукових праць «Історія становлення та перспективи розвитку духової музики в контексті національної культури України та зарубіжжя». Випуск № 11 / Упорядник С. Д. Цюлюпа. – Рівне: Волинські обереги, 2019. – 164 с.

REFERENCES

1. Apatskyi, V. M. Istoriiia dukhovoho muzychno-vykonavskoho mystetstva [*History of Wind Music and Performing Arts*]. Knyha II. / V M. Apatskyi. – K. : TOV «Zadruha», 2012. – 408 s. [in Ukrainian].
2. Bohdanov, V. O. Istoriiia dukhovoho muzychnoho mystetstva Ukrainy: vid naidavnishykh chasiv do pochatku XX st. [*History of Ukrainian Wind Music: From Ancient Times to the Beginning of the XX Century*] – Kh. : Osnova, 2000. – 344 s. [in Ukrainian].
3. Bohdanov, V. O., Bohdanova, L. D. Istoriiia dukhovoho muzychnoho mystetstva Ukrainy: vid naidavnishykh chasiv do pochatku XX st. [*History of Ukrainian Wind Music: From Ancient Times to the Beginning of the XX Century*]: U 2-kh tomakh. – T. 1. – Kh.: FOP Silicheva S. O., 2013. – 384 s. [in Ukrainian].
4. Vovk, R. A. Portrety koryfeiv [*Portraits of luminaries*]. – K.: NMAU im. P. I. Chaikovskoho, 2013. – 225 s. [in Ukrainian].
5. Martseniuk, H. P. Ukrainske trombonove vykonavstvo v konteksti yevropeiskoho dukhovoho muzychnoho mystetstva [*Ukrainian trombone performance in the context of European wind music*] / Herold Martseniuk. – K.: DP «Inform.-analit. ahentstvo», 2013. – 402 s. [in Ukrainian].
6. Karpiak, A. Ya. Fleitove mystetstvo v muzychnii kulturi Lvova (XIX–XX st.) [*Flute Art in the Musical Culture of Lviv (XIX–XX centuries)*]: dysertatsiia ... kand. myst.: 17.00.03/NMAU. – Kyiv, 2002. – 198 s. [in Ukrainian].
7. Krul, P. F. Dukhovyi instrumentarii v istorii muzychnoi kultury Ukrainy : pidruchnyk dlia vyshchykh muzychnykh zakladiv IV rivnia akredytatsii [*Brass Instruments in the History of Music Culture of Ukraine: A Textbook for Higher Music Institutions of IV Level of Accreditation*] / Petro Krul. – Ivano-Frankivsk: Prykarp. nats. un-t im. V. Stefanyka, 2013. – 218 s. [in Ukrainian].
8. Posvaliuk, V. T., Posvaliuk, K. V. Istoriiia kafedry dukhovykh i udarnykh instrumentiv NMAU im. P. I. Chaikovskoho u fotohrafiiakh. [*History of the department of wind and percussion instruments Tchaikovsky in photographs*]. – K. : NMAU im. P. I. Chaikovskoho, 2010. – 224 s. : il. [in Ukrainian].
9. Tsiuliupa, S. D. Istoriiia kafedry dukhovykh ta udarnykh instrumentiv Rivnenskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu: mynule i suchasne. Navchalnyi posibnyk [*History of the Department of Wind and Percussion Instruments of Rivne State Humanities University: Past and Present. Tutorial*]. – Rivne : vydavets O. Zen, 2012. – 240 s. [in Ukrainian].

10. Zbirnyk naukovykh prats «Istoriia stanovlennia ta perspektyvy rozvytku dukhovoi muzyky v konteksti natsionalnoi kultury Ukrainy ta zarubizhzhia» [*History of formation and perspectives of the development of brass music in the context of national culture of Ukraine and abroad*]. Vypusk № 11 / Uporiadnyk S. D. Tsiuliupa. – Rivne: Volynski oberehy, 2019. – 164 s. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.08.2019 р.